

Overdorp

De naam van de in Oegstgeest opgegraven Merovingische nederzetting

Freek Lugt

In Nieuw-Rhijngest, een nieuwbouwwijk tussen de A44 en de Oude Rijn in Oegstgeest, heeft in de Merovingische tijd een relatief grote nederzetting gelegen.¹ De woonstalhuizen stonden langs een Rinjeul die kennelijk gelijktijdig bestond met een grotere parallelle hoofdstroom van de Rijn die, zoals nu, langs Valkenburg liep. Langs het water stond een beschoeiing die enige honderden meters lang zou kunnen zijn. De woonstalhuizen stonden tamelijk ver daar vandaan, zodat het geen beschoeiing lijkt die moest voorkomen dat de oever in het water verdween, maar een kadewand die het schepen mogelijk moest maken daar aan te leggen. Ook de zware bouw duidt daarop. Er zijn palen aangetroffen, vermoedelijk meerpalen, van een zodanige lengte en dikte dat die alleen maar met behulp van een heistelling de grond in kunnen zijn gedreven. In de kade waren openingen waarachter zich iets wat eruit zag als botenhellingen bevonden. Haaks op de beschoeiing zijn de staanders van (vermoedelijk) een brug gevonden. Een door een 7de-eeuwse rivierhandelaar verloren gouden *tremisis* werd in de kadewand teruggevonden.

In het rivierdorp zijn sporen aangetroffen van een tiental eenbeukige boerderijen met een oppervlakte van ongeveer 6 × 20 meter. Flinke gebouwen dus, voor die tijd normaal. De stal bevond zich in het gebouw. De woonstalhuizen waren gebouwd van in de grond gegraven palen met daartussen vlechtwerk, bestreken met leem, en een rieten dak. Op een afstand van 80 centimeter buiten de wanden stonden extra 'buitenstaanders,' die hielpen het dak met zijn grote overspanning te dragen.

Naast de woonstalhuizen was een groot aantal bijgebouwen te vinden. Ook

F.H. (Freek) Lugt publiceerde onder meer *Het goed van Oegstgeest. De middeleeuwen in Oegstgeest, Poelgeest, Kerkwerpe, Rijnsburg en Nieuw-Rhijngest* (2009).

Het skelet van een ongeveer vijfjarig kind, in 2011 opgegraven in Overdorp.

zijn er honderden kuilen gevonden, die voor allerlei doeleinden werden gebruikt: waterput, opslagplaats, afvalput. De wanden van de waterputten waren gemaakt van hergebruikte delen van schepen of van wijntonnen. Op een duig van een daarvan zijn merktekens aangetroffen die wellicht het enige bekende Merovingische schrift in deze streek vormen. Waterputten die onbruikbaar werden, veranderden in afvalputten. Daarin is veel huishoudelijk afval gevonden, zoals het onvermijdelijke gebroken aardewerk, voor een klein deel handgemaakt in de nederzetting zelf, voor het grootste deel gedraaid. Dit moet zijn geïmporteerd uit de stroomopwaarts gelegen productiecentra in het Rijnland. Ook Angelsaksisch aardewerk is aangetroffen. Een houten drinknap is eveneens gevonden, evenals een van handvaten voorziene en fraai bewerkte trog, weefgewichten, een naald, een kam, diverse munten, een gebroken handboog, enzovoort. Bij de opgravingcampagne van 2011 kwam onder meer nog een grote structuur aan het licht, mogelijk een opslagloods, alsmede houten looppaden, het volledig intacte skelet van een begraven kind en belangwekkende skeletten van eveneens begraven paarden.

In de nederzetting moet een barnsteenbewerker hebben gewoond of gewerkt die kralen en hangers maakte. Daarnaast zijn er enkele stukjes productieafval van glazen kralen aangetroffen. Het is dus mogelijk dat de reizende kralenmaker van wie in Rijnsburg een oventje is gevonden, ook een tijd in Nieuw-Rhijngeest domicilie heeft gekozen. Ook zijn er stukjes geblazen glas gevonden van verschillende soorten drinkglazen.

Bij de kade is de opmerkelijke vondst gedaan van de oudste schoenleesten van Nederland. Het waren er twee, van esdoornhout, maat 41-42, beide voor een rechter schoen. De leesten, waarop de schoenen binnenstebuiten werden genaaid, werden met leren passtukken aangepast voor de maat die nodig was, en ook om ze geschikt te maken voor een linker schoen.

Om de een of andere reden is de Merovingische nederzetting tegen het einde van de 7de eeuw grotendeels verdwenen. De dorpssamenleving werd vervangen door een veel meer over het gebied verspreide bebouwing waarin minder mensen woonden. Dat kan verschillende redenen hebben gehad, maar het meest waarschijnlijk is dat de geul waaraan het rivierdorp lag, steeds verder dichtslibde, zodat verkeer met de omgeving steeds moeilijker werd. Vrijwel alle verkeer vond immers plaats over water. Hoewel de meeste bebouwing toen verdween, zijn in het gebied ook nog verspreid staande boerderijen uit de 8ste en 9de eeuw gevonden. Met het compacte dorp uit de Merovingische periode was het echter gedaan.

De naam van het dorp

Hoe heeft het Merovingische dorp in Nieuw-Rhijngeest eigenlijk geheten?² Niet Rhijngeest of Nieuw-Rhijngeest, want een geest is de zandige top van een strandwal, en de nederzetting lag juist tussen twee strandwallen in, op de oeverwal van de Rijn. De naam Nieuw-Rhijngeest is trouwens modern. Maar hoe dan wel?

Over veel plaatsnamen in de 9de eeuw en eerder zijn wij geïnformeerd door het goederenregister van de Sint Maartenskerk.³ Deze kerk fungeerde als kathedrale kerk van het bisdom Utrecht, waar eeuwenlang heel Holland onder viel. Het register beschreef eigendommen van het bisdom, voor het merendeel onroerende zaken die in de loop der tijd aan de kerk waren geschonken. Aanleiding voor het opstellen van het register was de inname van Utrecht door de Vikingen in 857. De bisschop vluchtte naar Roermond, later naar Deventer, en nam het archief met de schenkingsoorkonden mee. Zijn opvolger gaf opdracht tot het opstellen van een lijst met bezittingen om te kunnen aantonen welke goederen

de kerk weer in bezit zou moeten nemen zodra de Vikingen verdwenen waren.

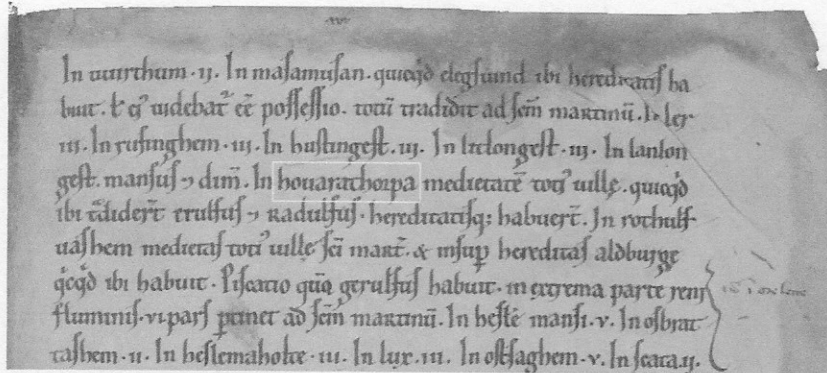
Rond 925 keerde de bisschop in Utrecht terug; aan het register is waarschijnlijk nog tot 948 gewerkt. De inhoud gaat echter terug op de oudere gegevens van de onderliggende schenkingsoorkonden. De Franken namen definitief de macht over van de Friezen in 719, dus de eerste schenkingen kunnen van vlak daarna zijn. De eerste ook elders gedocumenteerde schenking in de lijst dateert uit 723. Bijna aan het eind van de lijst staan schenkingen uit de tijd van bisschop Adalbold, die in 899 overleed. De overige schenkingen moeten zijn gedaan in de tussenliggende jaren, in de 8ste en 9de eeuw.

In dit register staan tientallen namen van nederzettingen in het Hollandse kustgebied en het gebied langs de Oude Rijn. Veel van die plaatsnamen zijn nog goed te herkennen, ondanks dat de spelling vaak heel anders is dan nu. Oegstgeest bijvoorbeeld staat erin als *Osgeresgeist* en *Osgeresgest*. Van een deel van de in het register genoemde namen is echter niet meer bekend welke plaats daar bij hoorde. Vaak zijn dat nederzettingen die intussen van de aardbodem zijn verdwenen, of plaatsen die nadien een andere naam hebben gekregen. Bij het zoeken naar bij de namen horende nederzettingen kan wat betreft het eerste deel van de lijst steun worden ondervonden van de min of meer geografische volgorde waarin deze is opgesteld.⁴ Zo zijn de plaatsen Warmond, Oegstgeest en Poelgeest achter elkaar opgenoemd.

Een van de nog niet gelokaliseerde plaatsnamen zou die van de opgegraven nederzetting in Nieuw-Rhijngeest kunnen zijn geweest. Althans de naam die gold in de 8ste eeuw, de tijd van Willibrord en de stichting van de kerk van Kerkwerve. Of de naam toen nog hetzelfde was als de naam die gold toen de Merovingische nederzetting aan het eind van de 7de eeuw grotendeels werd verlaten, is niet meer te achterhalen. In wezen is dat voor het betoog in dit artikel ook niet relevant. Het laat zich echter aanzien dat een zekere mate van bewoning altijd is blijven bestaan, zodat van de continuïteit van de naam mag worden uitgegaan.

In de goederenlijst moet dus worden nagegaan of er een nog niet gelokaliseerde nederzettingsnaam is te vinden bij een of meer wel geïdentificeerde namen in de omgeving van de opgraving in Nieuw-Rhijngeest. Die zou dus moeten zijn genoteerd in de buurt van Oegstgeest, Poelgeest, Lopsen, Rijnsburg of Valkenburg.

Een dergelijke naam is er: *Houerathorp*, dat even verderop in de lijst als *Houarathorpa* is vermeld. Beide overgeleverde afschriften van de goederenlijst

Vermelding van Overdorp in het goederenregister van de Maartenskerk. Coll. Utrechts Archief.

geven de naam op deze wijze. Henderikx stelt dat de ligging van *Houerauthorp* in de kuststreek bij de uitloop van de Oude Rijn in de Noordzee moet worden gezocht, met als tweede keus het gebied tussen Rijn en Maas.⁵ Blok heeft afgeleid dat *Houerauthorpa* in de goederenlijst is overgenomen uit dezelfde oorkonde als *Rothulfuashem*, elders geschreven als *Hrothaluashem*, Rodulfsheim, de vroegere naam van Rijnsburg.⁶ Deze schrijfwijzen waren in de 9de eeuw al ouderwets en zullen dus dateren uit uiterlijk de 8ste eeuw.⁷

De Oudfriese afstamming van de naam duidt daar eveneens op. *Houerauthorp/Houerauthorpa* is te ontleden in het bijwoord *houera* of *houara* en het substantief *thorp* of *thorpa*. Dit laatste woorddeel is evident het Oudfriese woord voor dorp.⁸ Het eerste deel geeft meer hoofdbrekens.

In de eerste plaats zijn er verschillende op *houera* of *houara* gelijkende woorden die iets met 'hof' te maken hebben.⁹ Dit heeft geleid tot de veronderstelling dat de naam zoiets zou betekenen als 'dorp van de hofbewoners'.¹⁰ Deze uitleg is echter zelf niet duidelijk. Indien daarmee is bedoeld dat de nederzetting een dorp van hoevebewoners was, een boerendorp dus, heeft de naam geen onderscheidend vermogen. Ieder dorp was immers een boerendorp, zodat dit moeilijk een eigenaam kan zijn. Indien bij deze betekenis is gedacht aan een hof in de relatief moderne Karolingische zin van het woord, zoals de hof van Valkenburg of de hof van Oegstegeest, is dat strijdig met de Oudfriese afstamming van de naam. De naam zou in dat geval ouder zijn dan de betekenis ervan, hetgeen niet goed denkbaar is. De betekenis 'hoevendorp' of 'hofdorp' ligt daarom niet voor de hand.

Daarnaast kan *houera* of *houara* de afleiding van een persoonsnaam zijn, de

nederzetting was in dat geval het dorp van Hovera of Overa of een dergelijke naam. Een naam als deze is echter uit andere bron niet bekend.¹¹

Wel bekend is dat het Oudfriese *houer*, evenals *houar*, dezelfde betekenis heeft als *over*. Taalkundigen zijn van oordeel dat het Oudnederlandse *over* hetzelfde woord is als *houer* maar dan zonder de h-voorslag en met de *u* gespeld als een *v*.¹² Het verdwijnen van de h-voorslag is ook in de goederenlijst zelf te zien: Rodulfsheim wordt daar de ene keer als *Hrothaluashem* en de andere keer als *Rothulfuashem* geschreven. *Over* betekent 'boven,' in toponiemen meer bepaald 'bovenstrooms', 'meer stroomopwaarts gelegen'.¹³ Taalkundigen zijn voorts van mening dat *over* hier tevens de betekenis kan hebben van 'tegenover', 'aan de andere kant'.¹⁴ Het woord 'overkant' maakt dit als zodanig reeds duidelijk; een 'overtuin' is een tuin aan de andere kant van de weg of het water.

De betekenis 'hofdorp' is niet waarschijnlijk en personen die hun naam aan het dorp kunnen hebben gegeven zijn niet gevonden. Alles overziende moet daarom de voorkeur worden gegeven aan de betekenis die taalkundigen reeds in het woordenboek aan *Houerathorp/Houarathorpa* hebben toegekend. De naam betekent Overdorp, in de zin van hetzij 'stroomopwaarts liggend dorp', hetzij 'dorp aan de overkant'.¹⁵

De eerste keer dat Overdorp in de goederenlijst wordt genoemd, gebeurt dat na de vermelding van Valkenburg. De tweede keer wordt Overdorp in de lijst gevolgd door Rijnsburg. Gelet op de min of meer geografische indeling van het register zou Overdorp daarom bij een van die twee plaatsen in de buurt moeten liggen, het liefst bij zowel Valkenburg als Rijnsburg. Dit laatste is met de opgraving in Nieuw-Rhijngest het geval. Deze ligt aan de Rijn, naast Rijnsburg en tegenover Valkenburg. Deze ligging komt tevens overeen met de twee mogelijke betekenissen van de naam: stroomopwaarts van Rijnsburg en aan de overkant van Valkenburg.

Katwijk?

Toch kan niet reeds nu worden geconcludeerd dat Overdorp de naam van de opgegraven nederzetting moet zijn. In het verleden is namelijk de vraag gesteld of *Houarathorpa* een oude naam van Katwijk was. Blok deed dat in een voetnoot, zonder de vraag te beantwoorden of toe te lichten,¹⁶ en zonder die te herhalen in zijn samen met anderen geschreven *Lexicon* van Nederlandse toponiemen. Hier vermeldt hij bij *Hoverathorp* slechts 'ligging onbekend, in de omgeving van

Valkenburg'.¹⁷ Diens eerdere suggestie is vervolgens niettemin in de literatuur opgepakt, echter zonder dat alsnog bewijs is bijgebracht.¹⁸ Bloks aanvankelijke gedachtegang is echter gemakkelijk te reconstrueren.

De Maartenskerk bezat goederen in vrijwel iedere bekende plaats. In de regio Katwijk waren dat kerken en vooral boerderijen in onder meer Zwieten, Rodenburg, Valkenburg, Noordwijk, Rijnsburg, Sassenheim, Warmond, Oegstgeest, Poelgeest en Leiderdorp. Katwijk wordt niet genoemd. Dat kan twee redenen hebben: in Katwijk was nooit een schenking aan de kerk gedaan of Katwijk had destijds een andere naam. Wie dan uitgaat van het onwaarschijnlijke van de gedachte dat in Katwijk niets is geschonken, komt tot de vraag of de naam van Katwijk destijds anders was.

Volgt men dan de hierboven ontvouwen redenering dat Overdorp in de buurt van Valkenburg en Rijnsburg moet liggen en kent men – uiteraard – de opgraving in Nieuw-Rhijngest niet, dan komt men gemakkelijk tot de conclusie dat Katwijk aanvankelijk Overdorp kan hebben geheten. Er is weinig dat tegensprekt dat Katwijk ooit een andere naam heeft gehad. De naam Katwijk wordt pas voor het eerst genoemd in 1224, als graaf Floris IV een oorkonde uitvaardigt *apud Renum Catwijch*.¹⁹ Er hebben ook daarvoor al mensen in het gebied van Katwijk gewoond, eigenlijk altijd al: de strandwal van Katwijk is pas enkele duizenden jaren voor Christus gevormd, en uit opgravingen blijkt dat er voortdurende menselijke activiteit is geweest.²⁰ Voor 1224 moet het dorp dus ook al een naam hebben gehad. Er is echter geen wezenlijk argument aan te voeren dat erop wijst dat dit een andere dan Katwijk was. Van het naamdeel 'kat' kan niet worden gezegd of het 13de-eeuws is of al veel ouder, het is simpelweg niet bekend wat de betekenis ervan is.²¹ Het komt ook voor in namen als Katendrecht en Katerveer, waarin ook niet bekend is wat het betekent.²² Als echter juist is dat het naamdeel 'wijk' met zijn oudere vorm *vic*²³ teruggaat op het Latijnse *vicus*, dat de betekenis heeft van inheemse nederzetting naast een Romeins castellum, kan Katwijk een zeer oude naam zijn die teruggaat tot *Lugdunum Batavorum*. Er zijn bij een opgraving inderdaad vondsten gedaan die duiden op een dergelijke *vicus*.²⁴

Per saldo resteert voor de aanname dat Katwijk eerder anders heeft geheten alleen maar de notie dat als dit niet het geval zou zijn, in Katwijk destijds niets aan de kerk is geschonken. Dat is een wel erg smalle basis.

Bovendien hoeft deze notie niet juist te zijn. Heel Valkenburg behoorde aan de Maartenskerk, wat in de goederenlijst als volgt is geformuleerd: *similiter eccle-*

siam, que dicitur Ualcanaburg, cum omnibus appendiciis sancti Martini totum et ad integrum. Dit laat zich als volgt vertalen:²⁵ op dezelfde wijze is de kerk die Valkenburg genoemd wordt, samen met alle bijbehorende bezittingen, van sint Maarten, totaal en integraal. Hieruit is wel afgeleid dat het ging om de hele Karolingische hof van Valkenburg, derhalve met inbegrip van Katwijk.²⁶ Een dergelijke gedachtegang zou in strijd zijn met de opzet van het goederenregister, waarin juist wordt geabstraheerd van grotere eenheden zoals hoven. In het gebied van de hof van Oegstgeest bijvoorbeeld worden minstens de nederzettingen Oegstgeest, Poelgeest, Rijnsburg en Lopsen onderscheiden. Wel is het denkbaar dat Valkenburg een uitzondering op de regel vormt, gelet op de terminologie *cum omnibus appendiciis, totum et ad integrum*, die verder (in iets andere vorm) op slechts één andere plaats in het register voorkomt.²⁷ Indien dit het geval is, was impliciet heel Katwijk aan de kerk geschonken.

Daar komt bij dat deze optie ook rechtstreeks leidt tot de conclusie dat Katwijk niet Overdorp was. Indien heel Katwijk, onder welke naam dan ook, in het bezit van de kerk was, ligt het immers niet voor de hand dat dit dorp nog voor een tweede keer onder de naam Overdorp in het goederenregister zou zijn opgenomen.

Ten slotte rijst uit taalkundig oogpunt de vraag, als Katwijk al anders heeft geheten, waarom de andere naam dan Overdorp zou zijn. De naam betekent 'stroomopwaarts gelegen dorp' of 'dorp aan de overkant'. Katwijk ligt stroomafwaarts van zowel Valkenburg als Rijnsburg. De betekenis stroomopwaarts komt dus niet in aanmerking.

Ten opzichte van Valkenburg ligt Katwijk evenmin aan de overzijde van de Rijn. Wil de betekenis 'dorp aan de overzijde' zijn, dan zou het dus moeten gaan om Rijnsburg, ten opzichte waarvan Katwijk inderdaad aan de overzijde ligt. Geografisch en bestuurlijk was er echter geen samenhang tussen Rijnsburg en Katwijk, in elk geval niet zodanig dat deze ertoe zou kunnen leiden dat de een als liggend aan de overkant van de ander zou moeten worden gekwalificeerd. Geografische en bestuurlijke samenhang was er daarentegen tussen Katwijk en Valkenburg: in beide plaatsen lag een Romeins castellum, de dorpen vormden samen de hof van Valkenburg en zij lagen beide aan de zuidzijde van de Rijn. Dat is niet wat de naam Overdorp suggereert.

De schenkingen van Radulf

Voor een nadere onderbouwing van de stelling dat Overdorp het in Nieuw-

Rhijngeest opgegraven dorp is, kunnen wij opnieuw putten uit het goederenregister. Een belangrijke rol wordt gespeeld door de in Rijnsburg wonende Radulf, wiens naam in het goederenregister wordt gespeld als *Radulf*, *Rothulf* en *Hrothal*. Aannemelijk is dat Radulf, maar waarschijnlijker een gelijkgenoemde voorvader, de naamgever is van het oudste Rijnsburg, namelijk *Rothulfuashem* of *Hrothaluashem*, Rodulfsheim. Deze naam is pas na de vestiging van de Rijnsburg rond 890 gewijzigd in Rijnsburg. In het goederenregister staat het zo: *Hrothaluashem, quod modo dicitur Rinasburg*, Rodulfsheim dat Rijnsburg wordt genoemd.

In de lijst wordt vermeld dat Radulf en Aldburga, een echtpaar wellicht, de helft van Rijnsburg aan de kerk hebben geschonken en bovendien alle bezittingen van Aldburga, terwijl elders in de lijst is genoteerd dat dertien hoeven van de kerk afkomstig zijn uit de erfenis van Radulf en Aldburga. Daarnaast heeft Radulf, nu in combinatie met een zekere Erulf, de helft van Overdorp aan de kerk geschonken. De schenking van de twee halve dorpen is bij dezelfde oorkonde gedaan.

Op een andere plaats in de lijst is te vinden dat de Maartenskerk heel Overdorp bezit. De ene helft was door Radulf en Erulf geschonken; wie de schenkers van de andere helft waren, staat er niet bij. Noch bij de omschrijving van het halve, noch bij die van het hele Overdorp is sprake van een kerk van Overdorp. Hieruit moet worden begrepen dat er in Overdorp geen kerk was. Elders in de lijst wordt een geschonken kerk namelijk altijd apart vermeld, ook ingeval de schenking een heel dorp betreft, met inbegrip van de kerk. Zie bijvoorbeeld het al genoemde Valkenburg.

Geografische indeling

Ten slotte kan worden gezien of nog meer informatie is te ontleen aan de min of meer geografische indeling van het goederenregister. De eerste keer dat Overdorp daar wordt genoemd, gebeurt dat na de vermelding van Valkenburg en voor die van *Suthrem*. De tweede keer is de trits *Langongest*–Overdorp–Rijnsburg vermeld.

Met de laatste trits zijn wij vlug klaar. De ligging van *Langongest* of *Lanlongest* is niet bekend²⁸ en kan dus geen licht op onze materie werpen.

Anders ligt het met de eerstbedoelde combinatie, de trits Valkenburg–Overdorp–*Suthrem*. De naam *Suthrem*, die 'zuidelijke woonplaats' betekent, kan zich hebben ontwikkeld tot Zuidwijk, naam van het latere en intussen weer ver-

dwenen kasteel in Wassenaar, in de noordoostelijke hoek van de kruising Rijksstraatweg/Papeweg.²⁹ De trits Valkenburg–Overdorp–Zuidwijk ligt in beide opties (Overdorp = Katwijk en Overdorp = opgraving) bij elkaar in de buurt. Dat zo zijnde, moet nu eerst worden vastgesteld of de drie plaatsen in een geografisch logische volgorde zijn genoteerd.³⁰

Ingeval Overdorp Katwijk zou zijn, moet de trits worden gelezen als Valkenburg–Katwijk–Zuidwijk. Dat is geen geografisch logische volgorde. Katwijk ligt immers ten noordwesten van Valkenburg en Zuidwijk ten zuidoosten. De notatie had daarom Katwijk–Valkenburg–Zuidwijk moeten zijn, of andersom. De feitelijke notatie is daarom in deze optie niet geografisch logisch, zodat hieruit niets kan worden afgeleid.

Zou Overdorp de opgraving in Nieuw-Rhijnegeest zijn, en is *Suthrem* Zuidwijk, dan zou kunnen worden gesteld dat de namen Valkenburg–Overdorp–Zuidwijk in geografisch correcte volgorde van noord naar zuid zijn genoteerd.

De hier te trekken tussenconclusie is dat het aspect van een eventuele geografische notatie pleit voor het identificeren van de opgraving als Overdorp.

Conclusie

In de buurt van zowel Rijnsburg als Valkenburg moet een nederzetting met de naam Overdorp hebben gelegen. Katwijk was een dergelijke nederzetting. Het enige argument om aan te nemen dat Katwijk voorheen Overdorp heette, is dat in het andere geval in Katwijk geen schenkingen zouden zijn gedaan. Het argument dat in Katwijk niet is geschonken is wellicht onjuist, mogelijk was heel Katwijk aan de Maartenskerk geschonken. Zou het argument wel juist zijn, dan moet worden vastgesteld dat het evenzeer opgaat voor het in Nieuw-Rijnegeest opgegraven dorp. Het pleit dus niet exclusief voor de stelling dat Overdorp een oude naam van Katwijk was.

Daarnaast is het argument dat in Katwijk niet is geschonken inhoudelijk van weinig gewicht. Waarom zouden in ieder dorp goederen aan de kerk moeten zijn gegeven? Bovendien wijst een eventuele geografische indeling van de goederenlijst niet op Katwijk als Overdorp.

Doorslaggevend voor afwijzing van het argument dat in Katwijk niet is geschonken is in de eerste plaats dat, indien het argument valide zou zijn, de schenker van de goederen in Overdorp aan de overzijde van de hier brede Rijnmond in Rijnsburg zou wonen. In de tweede plaats wijst de betekenis van de naam Overdorp niet op Katwijk.

Een andere nederzetting in de buurt van Rijnsburg en Valkenburg is opgegraven in Nieuw-Rhijngeest. De naam Overdorp betekent 'stroomopwaarts liggend dorp' of 'dorp aan de overkant'. Dit correspondeert met de ligging van de opgraving ten opzichte van beide genoemde dorpen. De trits Valkenburg–Overdorp–Zuidwijk is in dit geval genoteerd in een geografisch correcte volgorde.

Grootgrondbezitter Radulf had grond in Rijnsburg en in Overdorp. Hiermee staat niet vast dat deze twee dorpen naast elkaar lagen, Radulf kan overal grond hebben gehad. Niettemin ligt het voor de 8ste of 9de eeuw het meest voor de hand dat de dorpen op zijn minst bij elkaar in de buurt lagen. Dat later de grond bij dezelfde oorkonde werd weggeschonken, spreekt dit niet tegen.

Radulf woonde in Rijnsburg, dat toen nog Rodulfsheim heette. Hij, of een voorvader, was de naamgever van het dorp. Radulf, kennelijk rijk, was ongetwijfeld een gewichtig man. Zijn gewicht zal op Rijnsburg zijn afgestraald. Dat kan verklaren waarom een oostelijker gelegen nederzetting 'Overdorp' werd genoemd, in de betekenis van stroomopwaarts van Rijnsburg liggend dorp.

Radulf had, samen met anderen, half Rijnsburg en heel Overdorp aan de Maartenskerk geschonken. Overdorp bleek zelf geen kerk te hebben; de bewoners moeten tot een grotere parochie hebben behoord. De bewoners van het opgegraven dorp waren parochiaan van Kerkwerve, derhalve van een grotere parochie.³¹

De belangrijkste argumenten om aan te nemen dat het in Nieuw-Rhijngeest opgegraven dorp Overdorp is, zijn

- de betekenis van de naam Overdorp;
- het grootgrondbezit van Radulf, waarvan aannemelijk is dat het in twee naast elkaar liggende dorpen heeft gelegen, althans niet in dorpen die gescheiden waren door een ter plaatse brede rivier;
- de geografische volgorde van de nederzettingen in het goederenregister.

Argumenten die pleiten tegen het identificeren van de opgraving als Overdorp, zijn er in redelijkheid niet.

Tot slot

Met deze analyse is niet onomstotelijk vastgesteld welke naam het in Nieuw-Rhijngeest opgegraven dorp heeft gehad. Er is bijvoorbeeld geen rekening gehouden met de mogelijkheid dat er nog andere nederzettingen waren waarbij de

naam Overdorp ook of nog beter zou passen. Zo lag tussen Valkenburg en Karwijk wellicht een actieve nevengeul van de Rijn, zodat ook hier een nadien overstoven 'dorp aan de overkant' kan hebben gelegen. Verder kunnen delen van bekende nederzettingen een aparte naam hebben gehad.

Met dit in gedachten mag echter, binnen de relatieve zekerheid die na zoveel eeuwen nog kan worden geboden, worden aangenomen dat de opgegraven nederzetting Overdorp heeft geheten.

Resteert nog de vraag wat de betekenis van de naam Overdorp is, aan de overkant liggend of stroomopwaarts. Het feit dat de in Rijnsburg wonende Radulf zowel daar als in Overdorp omvangrijke bezittingen had, geeft aan dat er een band tussen beide dorpen bestond waarbij het primaat bij Rijnsburg lag. Daarom mag, binnen de bovenbedoelde relatieve zekerheid, tevens worden aangenomen dat de naam Overdorp betekent: stroomopwaarts gelegen dorp.

Noten

- 1 M. Hemminga en T. Hamburg, *Een Merovingische nederzetting op de oever van de oude Rijn. Opgraving (DO) en Inventariserend Veldonderzoek (IVO) Oegstgeest – Rijnfront zuid 2004* [Leiden 2006 (Archol Rapport: 69)]; Minja Hemminga e.a., *Vroeg Middeleeuwse nederzettingssporen te Oegstgeest. Een Inventariserend Veldonderzoek en Opgraving langs de Oude Rijn* [Leiden 2008] (Archol Rapport: 102); W.A. van Es en W.J.H. Verwers, 'Early medieval settlements along the Rhine: precursors and contemporaries of Dorestad', *Journal of archaeology in the Low Countries* 2-1 (May 2010) 5-39, <http://dpc.uba.nl/jalc/02/nr01/a01>; Freek Lugt, *Het goed van Oegstgeest. De middeleeuwen in Oegstgeest, Poelgeest, Kerkwerf, Rijnsburg en Nieuw-Rhijngest* (tweede druk, Leiden 2010).
- 2 De auteur dankt drs. M.F.P. Dijkstra, prof. dr. R.C.J. van Maanen en drs. E.T. van der Vlist voor hun kritische commentaar op een concept van dit artikel.
- 3 Het goederenregister is in twee afschriften overgeleverd. Het eerste afschrift, het 'Egmondse', is vervaardigd aan het eind van de 11de eeuw en bevindt zich in het British Museum (British Library, ms. Cotton Tiberius C. XI). Het tweede afschrift dateert uit het eind van de 12de eeuw en bevindt zich in het bisschoppelijk archief in Utrecht (Utrechts Archief, archief van de Bisschoppen van Utrecht, inv.nr. 43). Dit Utrechtse afschrift is ook bekend onder de naam *Liber Donationum*. Zie omtrent het register P.A. Henderikx, 'Het Cartularium van Radbod' in D.P. Blok e.a. (red.), *Datum et actum. Opstellen aangeboden aan Jaap Kruisheer ter gelegenheid van zijn vijftenzestigste verjaardag* (Amsterdam 1998) 231-264, 252-262, en de daar genoemde literatuur.
- 4 P.A. Henderikx, 'The Lower Delta of the Rhine and the Maas', *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 36 (1986) 445-599, 550 lk.
- 5 Ibidem, 533 rk.
- 6 D.P. Blok, 'Het goederenregister van de St.-Maartenskerk te Utrecht', *Mededelingen van de Vereniging van naamkunde te Leuven en de Commissie voor naamkunde te Amsterdam* 33 (1957) 89-104, 100.
- 7 Blok, 'Het goederenregister', 97.
- 8 Het is ook het Oudengelse woord voor dorp, resultaat van de zogeheten Noordzee-cultuur die toen had geheerst. *Thorp* is gelieerd aan *therp*, *terp* (Oudnederlands Woordenboek van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie, <http://gtb.inl.nl>, geraadpleegd september 2010 (ONW), lemma *Thorp*). Volgens R.E. Künzel, D.P. Blok en J.M. Verhoeff, *Lexicon van nederlandse toponiemen tot 1200* (Amsterdam 1988) 191 lk. is de betekenis van *thorp* meer in het bijzonder 'dochternederzetting'.
- 9 Middelnederlands Woordenboek van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie, <http://gtb.inl.nl>, geraadpleegd september 2010 (MNW), lemma *Hoverrecht*; *Hofreide*; *Hoverisinge*.
- 10 Künzel e.a., *Lexicon*, 191 lk.; Menno Dijkstra en Jan de Koning, 'Zeldzaam van aard, edel in bedoeling en gepast van uitvoering? Een archeologisch perspectief op de Hollandse huldtouwen', *Holland. Historisch tijdschrift* 34 (2002) 130-149, 139.
- 11 Wel komt elders in de goederenlijst de naam Hoffo voor. Daarnaast is in het late Gelderland/Brabant tweemaal de naam Hov gesignaleerd en in Holland tweemaal de naam Ovo (Kees Nieuwenhuijsen,

- Namen in de Lage Landen voor 1150*, versie 1.0, http://www.keesn.nl/names/en4_list_m.htm, geraadpleegd april 2011).
- 12 Met dank aan T.H. Schoonheim, Instituut voor Nederlandse Lexicologie, Leiden.
 - 13 ONW lemma Overl.
 - 14 Künzel e.a., *Lexicon*, 191 lk.
 - 15 In Leiden kan men hierbij denken aan Overmare, het dorp aan de andere zijde van de Mare, het westelijke deel van Maredorp (Ed van der Vlist, 'De stedelijke ruimte en haar bewoners' in J.W. Marsilje en R.C.J. van Maanen (eds.), *Leiden. De geschiedenis van een Hollandse stad I: Leiden tot 1574* (Leiden 2002) 15-25). Andere dergelijke namen zijn Overdinkel, Overloon, Overmalsen, Overmere, Overmont, Overwinkel.
 - 16 Blok, 'Het goederenregister', 99, nt. 35.
 - 17 Künzel e.a., *Lexicon*, 191 lk.
 - 18 Dijkstra en De Koning, 'Zeldzaam van aard', 139; Freek Lugt, *Het goed van Oestgeest* (tweede druk, Leiden 2010) 118.
 - 19 J.G. Kruisheer, *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299 II: 1222 tot 1256* (Assen/Maastricht 1986) nr. 439. Denkbaar is dat de oorkonde in 1230 moet worden gedateerd.
 - 20 Zie bijvoorbeeld Dijkstra en De Koning, 'Zeldzaam van aard', 139; H.M. van der Velde (red.), *Cananefaten en Friezen aan de monding van de Rijn*, ADC Archeo-Projecten (Amersfoort 2008).
 - 21 Het Zeeuwse Kadzand werd in 1111 gespeld als *Cadesand*. Künzel e.a., *Lexicon*, 200 lk. hertaalt *kade* als kleine dijk, met een vraagteken.
 - 22 Künzel e.a., *Lexicon*, 202-203.
 - 23 *Vic* betekent nederzetting, vaak met een bepaalde functie (Künzel e.a., *Lexicon*, o.m. 75 lk.).
 - 24 J.H.F. Bloemers en M.D. de Weerd, 'Het Romeinse kampdorp van de Brittenburg', *Leids Jaarboekje* 75 (1983) 245-251, 248.
 - 25 Met dank aan prof. dr. C.L. Heesakkers.
 - 26 D. Parlevliet, 'De hof Valkenburg', *Holland. Historisch tijdschrift*, 24 (1992) 22-32, 22-23.
 - 27 *In Lethem totum et ad integrum sancti Martini cum silvis et omnibus adjacentiis*. *Lethem* kan mogelijk worden geïdentificeerd als de Leeuwenhorst bij Noordwijkerhout. *Hem* = woonplaats; *lee* = waterloop; Leeuwenhorst heette vroeger *Ter Lee* (Künzel e.a., *Lexicon*, 224). In dat geval zou, naar analogie met de optie dat onder *Ualcanaburg cum omnibus appendiciis, totum et ad integrum* de hele hof van Valkenburg moet worden begrepen, *Lethem etc.* de hele hof van Noordwijk moeten omvatten. Dit is alleen al onwaarschijnlijk omdat Noordwijk (*Norhtgo*) ook afzonderlijk is genoemd.
 - 28 Künzel e.a., *Lexicon*, 218 lk. Henderikx, 'The Lower Delta', 535 lk. veronderstelt deze nederzetting te liggen in de kuststreek langs de uitstroom van de Oude Rijn in de Noordzee of tussen de Oude Rijn en de Maas.
 - 29 Blok, 'Het goederenregister', 91; Künzel e.a., *Lexicon*, 337-338; Henderikx, 'The Lower Delta', 533 rk.
 - 30 Hieraan doet niet af dat men, indien men de plaatsen in deze volgorde zou willen bereizen, tweemaal de Rijn zou moeten oversteken: bij het Valkenburger Veer en het Haagse Schouw. De lijst is immers niet meer dan een papieren – althans perkamenten – exercitie, zodat de oversteek geen natte voeten oplevert.
 - 31 Dit argument is overigens niet medebepalend voor de lokalisering van de naam. Voor Katwijk geldt evenzeer dat daar geen kerk was, de parochianen vielen onder de kerk van Valkenburg.